

Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi Sayı: 12/3 2023 s. 1009-1023, TÜRKİYE

Araştırma Makalesi

YENİŞEHİRLİ AVNÎ'NİN "DUYMASIN" REDİFLİ GAZELİNE PSİKANALİTİK EDEBİYAT KURAMI ÇERÇEVESİNDE BAKIŞ

Mete Bülent DEGER*

Geliş Tarihi: 03.05.2023

Kabul Tarihi: 19.07.2023

Öz

Bu çalışmada, klasik Türk edebiyatında XIX. yüzyılın önemli şairlerinden biri olan Yenişehirli Avnî'nin divanında bulunan "duymasın" redifli gazelin psikanalitik edebiyat kuramı çerçevesinde tahlili konu edilmiştir. Geleneksel şerh yöntemlerinden bağımsız olarak yapılan çalışmada, mezkûr gazel "sanatçıdan hareketle esere psikanalitik edebiyat kuramı çerçevesinde bakış" ve "eserden hareketle sanatçıya psikanalitik edebiyat kuramı çerçevesinde bakış" çerçevesinde iki farklı bakış açısı göz önüne alınarak incelenmiştir. İnceleme sonucunda söz konusu gazelde şairin hayatına dair bilinen unsurların yansımaları ve gazelden hareketle şaire dair tespit edilen unsurlar ortaya konulmuştur. Bu bağlamda gazelde "şairin kekemeliğinin gazeldeki yansımaları", "şairin bedensel zayıflığının gazeldeki yansımaları", "kendinden kaçış/hissizlik isteğinin gazeldeki yansımaları", "zıtlıklar ve çelişkilerin gazeldeki yansımaları" ve "ölüm korkusunun gazeldeki yansımaları" tespit edilerek mezkûr başlıklar altında örneklendirilerek irdelenmiştir.

Bu çalışmanın, divan edebiyatı şairlerinin hayatlarına dair unsurların şiirlerine yansımalarını psikanalitik edebiyat kuramı çerçevesinde tespit edilip değerlendirilmesi ve çalışmada izlenen metot bakımından klasik Türk edebiyatı alanına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Sözcükler: Psikanalitik edebiyat kuramı, klasik Türk edebiyatı, Yenişehirli Avnî, "duymasın" redifli gazel.

A VIEW TO YENİŞEHİRLİ AVNÎ'S GHAZAL OF "DUYMASIN" REPEATED VOICE IN THE FRAMEWORK OF PSYCHOANALYTIC LITERARY THEORY

Abstract

In this study, the analysis of the ghazal with "duymasın" repeated voice in the divan of Yenişehirli Avnî, one of the important poets of the 19th century in Classical Turkish Literature, has been subject within the framework of psychoanalytic literary theory. In the study, which was carried out independently of traditional commentary methods, the aforementioned ghazal was examined by considering two different perspectives within the framework of "viewing the work from the artist within the framework of psychoanalytic literary theory" and "viewing the artist from the work within the framework of psychoanalytic literary theory." As a result of the examination, the reflections of the elements known to us about the life of the

* Dr. Öğr. Üyesi; Mersin Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi, mbdeger@mersin.edu.tr.

poet in Avnî's ghazal with the "duymasın" repeated voice and the elements we have determined about the poet based on the ghazal in question have been revealed. In this context, the "reflections of the poet's stuttering in the ghazal", "reflections of the poet's bodily weakness in the ghazal", "reflections of the desire to escape from oneself/numbness in the ghazal", "reflections of contradictions and paradoxes in the ghazal" and "reflections of the fear of death in the ghazal" were determined and examined under the aforementioned titles by exemplifying.

As a result, it is thought that this study will contribute to the field of Old Turkish Literature in terms of determining and evaluating the reflection of the elements of divan literature poets' lives on their poems within the framework of psychoanalytic literature theory and the method followed in this study.

Keywords: Psychoanalytic literary theory, classical Turkish literature, Yenişehirli Avnî, ghazal of "duymasın" repeated voice.

Giriş

Duygu, düşünce, olay ve hayalleri estetik olarak ifade etme sanatı olan edebiyat; insanoğlunun kendi yarattığı ve her özelliği ile doğrudan veya dolaylı olarak insana dair unsurları bünyesinde barındırmaktadır. Dolayısıyla edebî eserlerin yaratıcısı olan insan, kendi hayatına dair unsurları yarattığı esere katar. Bu unsurlar eserin yaratıcısının hayatına, mizacına ve psikolojisine dair özellikleri de ihtiva eder. Bu bağlamda edebî eser incelemelerinde edebiyatçının hayatı iyi bilinmeli; ailesi, yaşadığı dönem, yaşadığı mekân ve daha birçok unsurun edebiyatçının eseri oluşturma esnasındaki hâletiruhiyesine etkisi göz önüne alınmalıdır.

Edebî eserlerdeki bir kelime, kelime grubu veya cümlenin yaratıcısı tarafından hangi sebeple ve nasıl ortaya konulduğunu tespit etmek ve hatta tespitin de ötesine giderek derin analizler yaparak mezkûr unsurların oluşturulmasındaki psikolojik altyapıyı ortaya çıkarmak bir edebiyat araştırmacısı için her zaman çok önemli olmuştur. Dolayısıyla edebî eserlerin yaratıcılarının iç dünyalarını anlamak ve bunun edebî eserlere yansımalarını ortaya koymak konusunda edebiyatın psikolojiden yararlandığı bilinmektedir.

Bir bilim dalı olarak edebiyat psikolojisinin ortaya konması yolunda ilk çalışmalar Sigmund Freud tarafından yapılmıştır. Freud, edebî eserler üzerine çalışmalar yapmış ve edebî eseri ortaya koyan sanatçıyı psikanalitik bakış açısıyla değerlendirmiştir. Freud'dan sonra da Adler ve Jung gibi bilim insanları söz konusu alanda çalışmalar yapmışlardır.

Türk edebiyatında metinlerin psikanalitik edebiyat kuramı çerçevesinde incelenmesine dair çalışmaların sayısı son yıllarda artmış olsa da batıya nazaran oldukça geç başladığı ve özellikle divan edebiyatı metinlerinin söz konusu kuram çerçevesinde incelenmesine dair örneklerin çok az olduğu bilinmekle birlikte son yıllarda psikanalitik edebiyat kuramının da divan edebiyatı metinlerinin incelenmesinde bir yöntem olarak kullanılmaya başladığı görülmektedir. Bu çalışma divan edebiyatına ait bir şiirin psikanalitik edebiyat kuramı çerçevesinde incelenmesi yönüyle önem arz etmektedir.

1. Psikanalitik Edebiyat Kuramı

Psikanalitik edebiyat kuramı hakkında bilgi vermeden önce “psikanaliz” kavramının anlam çerçevesinin ortaya koyulması gerektiği kanaatindeyiz. Psikanaliz kavramı Sigmund Freud’un çeşitli araştırmalar ve bulgular neticesinde XIX. yüzyılın sonlarında ortaya koyduğu çalışmaları esas alınarak oluşturulan çeşitli kuramlar ve yöntemleri ihtiva etmektedir. Sözlük anlamı kısaca “ruhsal çözümlenme” (Türk Dil Kurumu, 2011, s. 1949) olan psikanaliz; “bireyin yaşadığı sıra dışı bir olay karşısında (ölüm, kayıp, travma, taciz, istismar gibi) hissettiklerini davranışa dönüştüremeyip bilinç dışına itmesi, ötelemesi durumunda bu duyguların ifadeye dönüştürülmesinde kullanılan bir yöntem olarak belirtilmektedir” (Bozpinar, 2021, s. 72). “Freud söz, jest, mimik ve yazı gibi yollarla ortaya çıkan dilin düşüncelerin birer dışavurumları olduğunu ve bunların araştırılması gerektiğini belirtmekte ve bu bağlamda derinden gelen duygu ve düşüncelerin yüzeyde beliren şekli olarak kabul edilen bu dilsel göstergelerin çıktığı kaynağın biçimsel ve anlamsal izlerini taşıdığını ifade etmektedir” (Şeker, 2017, s. 198). Bu durumu daha çok Freud’un topografik kuramı ile ilişkilendirmek mümkündür. Freud, zihinsel süreçleri incelerken bilinç, bilinç öncesi ve bilinç dışı kavramlarını ortaya koymuştur. Bu çerçevede bilinç; uyanıklık ve farkında olabilme durumudur. Bilinç öncesi, bizim daha çok bilinçaltı diye tanımladığımız ve bilinç seviyesine çıkarılması kişinin iradesinde olan unsurlardır. Bilinç dışı ise insanın farkına varamadığı ve zihninde baskılanmış süreçlerdir. Bilinç dışı unsurların ortaya çıkarılması özel bir çabanın sonucunda gerçekleşir.

Freud, sanat eserleri ile ilgilenmiş ve psikanaliz yönteminin sanat eserinde nasıl uygulanacağına dair ilk örnekleri vermiştir. Freud, *Düşlerin Yorumu* adlı kitabında, Sophokles’in *Kral Oidipus* oyununda Oidipus kompleksi temasının bir örneğini bulmuştur (Moran, 2008, s. 153). “Freud, çocuğun ilk cinsel isteklerinin anneye yönelik olduğunu ve babasını rakip olarak gördüğü için de onun ölümünü istediğini söyler. Dostoyevski’nin *Baba Katilliği* adlı yazısında da sara hastalığına ve babasının ölümünü istemesine ait bulguları belirtir” (Uslu, 2020, s. 136).

Psikanalitik edebiyat kuramı, eseri meydana getiren kişinin bilinçaltını ortaya çıkararak eserin yaratıcısının psikolojik durumunu ortaya çıkarmayı hedefleyen bir kuramdır. Bu kuramın nitelikli bir şekilde uygulanması vasıtasıyla eser açıklanır ve eseri yaratanın psikolojik durumu ortaya çıkarılmaya çalışılır. “Freud’un bilinçaltıyla ilgili buluşlarına dayanan bu yöntemi bazıları sanatçının psikolojisini, bilinçaltı dünyasını, cinsel komplekslerini vb. ortaya çıkartmak için; bazıları aynı zamanda bu buluşları eserlerini yorumlamak için kullanmış, yine bazıları da eserlerindeki kişilerin psikolojisini, davranışlarını açıklamak amacıyla bu kişilere uygulamışlardır” (Moran, 2008, s. 149).

Psikanalitik edebiyat kuramında eseri meydana getiren kişinin üslubu başta olmak üzere eserde kullandığı kelimeler ve eserin muhtevasına dair birçok unsur önem arz etmektedir. Zira söz konusu üslup özellikleri ve dil unsurları vasıtasıyla eserin tahlili yapılarak eserin oluşturulma sebepleri ortaya konulacaktır. Bu sayede eseri meydana getiren kişinin ruhunun derinliklerinden dil ve üslubuna yansıyan gizli amacı ortaya çıkarılabilecektir. Nitekim “bireyde, hayatın unsurlarına oluşan arzular, duygular, heyecanlar, korkular, üzüntüler, sevinçler ve daha birçok duygu bilinç dışına itilir, orada depolanır ve baskılanır. Ancak bu ruha dair unsurlar hiçbir zaman kaybolmazlar ve bilinç dışında kalarak kişinin hayatını ve davranışlarını sürekli etkilerler” (Çelikkan, 2017, s. 223-224).

Psikanalitik edebiyat kuramında birbiriyle ilişkili üç bakış açısının ortaya çıktığı görülmektedir:

Bunlardan biri sanatçıdan hareketle eserin incelenmesi esasına dayanan bakış açısıdır. Bu bakış açısında sanat eserini meydana getiren kişinin hayatı, eğitim durumu, çevresi, hastalıkları ve daha birçok unsur sanat eserinin açıklanmasında önemli bir yere sahiptir. “Bu kuramda yazarın bilinçaltı ile ilgili önemli veriler sunacak ve eserin anlaşılması noktasında etkili rol oynayacak olan ayrıntılı ve eksiksiz biyografisi önemsenmektedir” (Dikmen ve Akın, 2019, s. 214).

Diğer bir bakış açısı, eserden hareketle sanatçının incelenmesi esasına dayanan bakış açısıdır. Bu bakış açısında eserin muhtevasında bulunan şahıslar, olaylar, ifade ve kavramlar vasıtasıyla eserin yaratıcısının hayatına dair unsurları ortaya çıkarmak hedeflenir. Bu bakış açısında eserin öznesinin sanatçının kendisinin olup olmadığının tespiti çoğu zaman oldukça önemlidir. Zira eserin muhtevasında sanatçının kişiliğine veya hayatına dair unsurların tespit edilmeye çalışılacaksa eserde sanatçıyı görmek önem arz etmektedir.

Son olarak ise psikanalitik edebiyat kuramı çerçevesinde esere bakış bulunmaktadır. Bu tür bakış açısı, eserden hareketle sanatçının incelenmesi esasına dayanan bakış açısına benzemekle birlikte bu bakış açısında hedef; eseri meydana getiren yazarın/şairin psikolojisini ortaya koymak değil, sadece esere yoğunlaşmaktır.

Psikanalitik edebiyat kuramına dair pek çok eleştiri de bulunmaktadır. Özellikle eseri meydana getiren kişinin şahsi hayatına dair çeşitli tespit ve değerlendirmelerin yapılması konusundaki ahlaki kaygılar bunlardan biridir. Bir başka eleştiri de psikanalitik edebiyat kuramı çerçevesinde yapılan değerlendirmelerin incelenen eserin edebî değerinin tespitinde herhangi bir etkiye sahip olmamasıdır. Dolayısıyla söz konusu kuram çerçevesinde yapılan eser incelemelerinin eserin edebî değerine katkısından söz edilemez. Psikanalitik kuramın kurucusu olan Freud’un sanatçıya bakış açısı da söz konusu kuramın edebiyatta uygulanması bağlamında çeşitli sorunlara yol açmaktadır. Zira “Freud sanatçıya bir ruh hastası olarak bakmaktadır. Freud’un sanatçıyı ve özellikle yazarları ve şairleri ruh hastası sayması ve hayal kurmayla sanat arasında bulduğu ilişki tenkite uğramıştır” (Moran, 2008, s. 155). Freud’a göre birtakım nevrotik durumların sahibi insan içgüdüler, itiler ve dürtüler içinde bir karmaşaya sahiptir. Toplumsal hayat, kanunlar, töreler ve genel ahlak kuralları bu dürtülerin, istek ve itilerin açığa çıkmasını, gerçekleşmesini engeller (Kolcu, 2015, s. 177). Ancak sanatçılar bu süreçte bazen hayallerin sınırlarını zorlar ve normal insanların dile getiremeyeceği düşünce ve hayalleri eserleri vasıtasıyla dile getirirler. Bu bağlamda zihinlerinin derinliklerinde bulunan başta cinsellik üzere arzu, korku vd. duyguları eserleri vasıtasıyla ortaya koyarlar. Bununla birlikte söz konusu duyguların ortaya konması çoğu zaman yazarın bilinçli bir tercihi değil, bilinçaltının dışa yansımalarıdır. Freud bu konuda yaptığı çalışmada Dostoyevski’nin *Karamazov Kardeşler* romanına dair değerlendirmesinde “Dostoyevski’de biri yaratıcı sanatçı diğerleri nevrotik, ahlakçı ve günahkâr olmak üzere dört yön tespit etmiştir. Bu karmaşada insanın yolunu nasıl bulacağını sormuş ve bu durumu onun epilepsi hastası olmasından ilk karısının kendisini aldatmasına kadar birçok nevrotik durumla ilişkilendirmiştir” (Kolcu, 2015, s. 179).

Bir yazar veya şair psikanalitik açıdan incelenmeye diğer insanlara nazaran daha uygun görünmektedir. Bunun en temel sebebi yazar veya şairlerin muhayyilelerini dışa yansıtma yetenekleri ve -doğal olarak- eser bırakmış olmalarıdır. Elbette yıllar önce yaşamış ve hayatını

kaybedip sadece eserleri elimizde olan bir yazar veya şairi mezkûr açıdan incelemek kolay değildir. Burada edebî metinlerin psikanalitik incelenmesinde yön sorunu ortaya çıkmaktadır. Zira, bir edebî eser üzerinde yapılacak psikanalitik inceleme ile eserin yaratıcısının şahsiyeti ve mizacı hakkında değerlendirmede bulunulabileceği gibi şahsiyeti ve mizacı hakkında genel de olsa bilgi sahibi olunan bir yazar ya da şairin edebî eserine yansımış şahsiyeti ve mizacı ortaya çıkarılabilir. Bütün bunların dışında psikanalitik kuram ne sadece eserden şaire/yazara ne de sadece şairden/ yazardan esere bakar. Nitekim tamamen katılmasak da Freud'un da ifade ettiği üzere sanatçı bir ruh hastasıdır veya daha yumuşak bir ifade ile nevrotik kişilik özellikleri gösteren kişidir. Yani bu listeye çoklu kişilik özelliklerini barındırmayı eklemek de mümkündür. Dolayısıyla muhayyilesi sıradan insandan farklı olduğu belirgin olan bir edebiyatçının eserindeki özne kendisi, bir başkası veya kendi hayal dünyasında yarattığı başka birisi olabilir. Örneğin, hayatı boyunca açlığı yaşamamış bir yazarın açlığı mükemmel bir şekilde anlatması mümkündür. Ya da din adamı olması hasebiyle bir kadeh şarap bile içmediğini düşündüğümüz Şeyhülislam Yahya'nın divanının meyhane, şarap, kadeh, saki vb. unsurları ihtiva etmesi¹, edebiyatçıların sıradan insanlardan farklı olduğunun bir göstergesi olarak görülebilir. Burada bir edebî eser, yaratıcısını ne kadar yansıtırsorusu da karşımıza çıkmaktadır. Yani "Fuzûlî ağlayıp sızlayan bağı yanık bir şair değil de gayet realist ve ciddi bir adam olabilir. O sadece yaptığı sanatın bir gereği olarak öyle bir kimliğe bürünmüş olabilir. Nef'î de neşeli mülayim veya sakin bir kişilik olabilir" (Kolcu, 2015, s. 187). Bir başka bakış açısıyla ise kendi fiziksel görünümünden memnun olmayan veya çocukluk travmaları olan bir edebiyatçının eserlerinde mezkûr olumsuzlukların izlerini görmek mümkündür. Dolayısıyla eserden yazara/şaire veya şairden/yazardan esere doğru yapılan tespit ve değerlendirmeler bir noktadan sonra içinden çıkılmaz bir hâle bürünebilmektedir. Ayrıca psikanalitik edebiyat kuramında edebî eserlerin değerini ortaya koymaya katkısı nedir, sorusu karşımıza çıkmaktadır. Pek çok edebî kuram, örneğin ontolojik edebiyat kuramı veya yapısalcılık kuramı gibi edebiyat kuramları, nitelikleri gereği eserlerin edebî değerlerini ortaya koymaya yönelik olabilmektedir. Ancak psikanalitik edebiyat kuramında -en azından- yukarıda söz konusu edilen üç yaklaşımda eserin edebî değeri ile ilgilenilmez. Bununla birlikte metin-okur ilişkisine odaklanan, özellikle psikanalizdeki "aktarım" (transference) kavramını kullanan yaklaşımlar bulunmakta ve bu yaklaşımların metinden okura duygu geçişiyle ilgilenirken metnin dinamiklerini, işleyişini vs. incelediği ve bu arada da metindeki kusurlara dikkat çektiği bilinmektedir. Bununla birlikte çalışmamızda söz konusu yaklaşımlardan ziyade sanatçıdan hareketle eserin incelenmesi ve eserden hareketle sanatçının incelenmesi üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu bağlamda, çalışmada eserin edebî değerinin ortaya konulması veyahut şairin edebî şahsiyetinin tespiti gibi bir gaye güdülmemiştir.

2. Yenişehirli Avnî ve "Duymasın" Redifli Gazeli

Yenişehirli Avnî, klasik Türk edebiyatında XIX. yüzyılda yaşamış bir şairdir ve söz konusu edebiyatın son büyük temsilcilerinden biri olarak kabul edilmektedir. "Tahminen 1826-1827'de, bugün Yunanistan sınırları içinde kalmış olan Yenişehir'de (Larisse) doğmuş, 1883'te İstanbul'da vefat etmiştir" (Çavuşoğlu, 1991, s. 123). Eğitim hayatı hakkında elimizde bilgi bulunmayan Yenişehirli Avnî'nin çeşitli memuriyetlerde bulunduğu hayatının zorluklar içerisinde geçtiği bilinmektedir (Çavuşoğlu, 1991, s. 123). Yenişehirli Avnî Bey'in Arapça ve

¹ Elbette burada tasavvufun devreye girdiği de bilinmektedir.

Farsçayı iyi derecede bildiği ve bunun yanında hadis, tefsir gibi çeşitli İslami ilimlerde bilgi sahibi olduğu bilinmektedir.

Yenişehirli Avnî Bey'in edebî şahsiyeti ile gerçek hayatı arasında tezat ve çelişkinin olduğu ve her ne kadar Mevlevî bir şair olarak bilinse de hayatı göz önüne alındığında içki kullanan biri olduğu değerlendirilmektedir.

“Avnî Bey'in hayatı oldukça sıkıntı ve üzüntüyle geçmiştir. Yaşadığı geçim sıkıntısı yanında ilk eşi Emine Hanım'ı hemen ardından oğlu Hüsamet'in'i kaybetmesi Avnî Bey'i derinden etkilemiş, hatta yıkmıştır... Kaynaklar üst üste gelen bu iki üzücü ölüm hadisesinin Avnî Bey'in kendisini tamamen içkiye vermesine sebep olduğunu ifade ederler (Turan, 1998, s. 27-28).

Avnî Bey'in kekeme olduğu, divanında bunu belirten şiirler bulunduğu bilinmektedir. Şiirlerinde tasavvuf düşüncesi, bilhassa vahdet-i vücûd görüşü hâkim olan Avnî Bey'in bazı şiirlerinde ehl-i beyt sevgisinin de ötesinde Alevîlik neşvesi görülmektedir (Çavuşoğlu, 1991, s. 123).

Yenişehirli Avnî'nin eserleri şunlardır: *Türkçe Divan, Farsça Divan, Âteş-gede, Mir'at-ı Cünûn, Âb-nâme, Nihân-ı Kaza, Mesnevi Tercümesi, İstilahat Lugati ve İntak* (Turan, 2013). Söz konusu eserlerden *Âteş-gede, Mesnevi Tercümesi, İstilahat Lugati ve İntak* adlı eserlerin tamamlanmadığı bilinmektedir. “*Nihân-ı Kaza* adlı eserin ise şairin kendisi tarafından yakıldığı iddia edilmektedir” (Turan, 2013).

Yenişehirli Avnî'nin “duymasın” redifli gazeli şairin divanında bulunan ve beş beyitten oluşan bir şiirdir. Bilindiği üzere divan edebiyatında gazelerde beyit bütünlüğü bulunmaktadır. Yani gazeldeki her bir beyit genel olarak anlamsal olarak diğer beyitlerden bağımsız olarak değerlendirilir ancak bu bir kural değildir ve birbiriyle anlam ilişkisi olan beyitlerin bulunduğu gazellere de oldukça sık rastlanır. Özellikle redif kelime(ler)den oluşan gazelerde beyitler arası anlam ilişkisinin olma durumu daha fazladır. Yenişehirli Avnî'nin çalışma konumuz olan gazeli redifli bir şiir olduğu için beyitler arasındaki anlam ilişkisi daha belirgin bir şekilde anlaşılabilir.

Aşağıda söz konusu gazel ve nesre çevrilmiş hâli bulunmaktadır. Beyitlerin yazımında günümüz Türkçesinin imlâsına bağlı kalınmış. Sadece uzun ünlüler ve nazal n (ñ) gösterilmiştir.

- 1) Yâre fâş et râzîñi ammâ zebânîñ duymasın
Güft-gû-yı vuslatı rûh-ı revânîñ duymasın

[Sevgiliye sırrını açık et ama dilin duymasın. Kavuşmadaki sohbetinizi ruhun/sevgilin duymasın.]

- 2) Şöyle bî-hûş ol kemâl-i mestî-i vuslatla kim
Yâr âğuşında yatsın cism ü cânîñ duymasın

[Kavuşma sarhoşluğunun olgunluğuyla öyle kendinden geç ki sevgili kucağında yatsın (ama) bedeninin ve canın duymasın.]

- 3) Öyle mest ol yâd-ı yâr ile dem-i âhirde kim
Darb-ı tîg-i mergi cism-i nâ-tüvânîñ duymasın

[Son nefeste sevgiliyi hatırlayarak öyle kendinden geç ki ölüm kılıcının darbesini güçsüz bedenini duymasın.]

- 4) Küşte²-i ‘aşk ol velikin öyle bî-rûh olma kim
Zevk-i pâ-bûs-ı nigârı üstühânîñ duymasın

[Aşkın maktulü/cesedi ol fakat öyle ruhsuz olma, güzel sevgilinin ayağını öpmenin zevkini kemiğin duymasın.]

- 5) Reng ü bûdan telh ü şîrinden olup âsûde his
Avniyâ bir bâde nûş et kim dehânîñ duymasın

[Renk ve kokudan acı ve tatlıdan rahat ol. Ey Avnî! Bir şarap iç ki ağzın duymasın.]

(Merhûm Avnî Beg Dîvânı, 1306, s. 134-135).

Daha önce ifade ettiğimiz üzere psikanalitik edebiyat kuramında eseri meydana getiren kişinin hayatına dair unsurların bilinmesi eserin tahlilinde önem arz etmektedir. Özellikle şairin/yazarın çocukluğu, çevresi, sağlık sorunları, yaşamış olduğu travmalar vb. hayatına dair unsurlar esere doğrudan veya dolaylı olarak aksetmektedir. Bu bağlamda psikanalitik edebiyat kuramı çerçevesinde değerlendireceğimiz Yenişehirli Avnî'nin hayatına dair mevcut bilgilerin ortaya konulması gerekmektedir. Yenişehirli Avnî'nin hayatına ve mizacına dair elimizde olan bilgiler sınırlı olmakla birlikte şairin edebî eserlerini etkilediğini düşündüğümüz hayatına dair bazı önemli bilgilere de sahibiz. Yenişehirli Avnî'nin hayatı ve karakterine dair bilgileri aşağıdaki şekilde sıralayabiliriz:

- Hayatında zıtlıklar ve çelişkilerin yoğun olduğu;
- Kekeme olduğu;
- Sıkıntılı ve üzüntülü bir hayat geçirdiği;
- Çok sevdiği eşini ve oğlunu kısa zaman aralığında kaybettiği;
- Eşini ve çocuğunu kaybettikten sonra sürekli içki kullandığı bilinmektedir.

3. Psikanalitik Edebiyat Kuramı Çerçevesinde “Duymasın” Redifli Gazelin Tahlili

Yenişehirli Avnî'nin “duymasın” redifli gazelin psikanalitik edebiyat kuramı çerçevesinde değerlendirirken şairin hayatına dair bildiğimiz unsurlar başta olmak üzere söz konusu gazelin muhtevası bağlamında tarafımızca tespit edilen bilinçaltı yansımaları da esas alınarak beş başlık belirlenmiştir. Bunlar “şairin kekemeliğin gazeldeki yansımaları”, “şairin bedensel zayıflığının gazeldeki yansımaları”, “kendinden kaçış/hissizlik isteğinin gazeldeki yansımaları”, “zıtlıklar ve çelişkinin gazeldeki yansımaları” ve “ölüm korkusunun gazeldeki yansımaları” şeklindedir. Söz konusu başlıkların sayısını artırmak mümkün olmakla beraber tekrara düşmemek açısından daha genel başlıklar bağlamında değerlendirme yapmanın daha uygun olacağı değerlendirilmektedir.

² Bu kelimenin yazılışı Turan'ın çalışmasında (1998) “geşte” şeklinde olmakla birlikte doğru okunuşunun tarafımızca “küşte” olduğu değerlendirilmektedir.

3.1. Şairin Kekemeliğinin Gazeldeki Yansımaları

Konuşma bozuklukları arasında yer alan kekemelik; ses, hece veya kelimelerin konuşmanın ahengini bozacak şekilde tekrarlanması, uzatılması ya da aksine konuşma esnasındaki duraklamalar şeklinde gerçekleşen tıbbi bir durumdur. Bireyin bireysel yaşantısından toplum içerisindeki konumuna kadar pek çok unsuru olumsuz yönde etkileyen kekemeliğin fizyolojik ve psikolojik birçok sebebi olabilir.

Freud; konuşma bozuklukları arasında değerlendirdiği kekemeliği konuşmanın bütününe ritmini ve gerçekleştirmelerini etkilemeleri nedeniyle dil sürçmelerinden ayırmış ve bunu iç çatışkı ile ilişkilendirmiştir (Freud, 1996, s. 133-134).

Çalışma konumuzla ilgisi olması bağlamında psikanalitik açıklamalar kekemeliğe nörotik bir yanıt olarak değerlendirmekte ve kekemelik oral ve anal erotik gereksinimlerin doyumu ve/veya bastırılmış düşmanlığın bir ifadesi olarak görülmektedir. Böylece kekemeliğin konuşmayı baskı altına almanın bilinçdışı gereğini temsil ettiği belirtilmektedir (Akt. Cenkseven, 2000, s. 39).

Yenişehirli Avnî'nin kekeme olduğu bilinmekle birlikte Avnî'nin kekemeliğinin sebepleri ve özellikleri üzerine bir tespit yapmak mümkün değildir. Bu konuda, şairin kekemeliğine dair divanında çeşitli kullanımların olduğu bilinmektedir.

Çalışma konumuz olan gazelin ilk beytinde “sevgiliye sırrını açık et” ve “dilin duymasın” anlamındaki kullanımlarda şairin kekemeliğinin yansımalarını bulmak mümkündür. Bu kullanımların ilkinde şairin sevgiliye sırrını “söyle” yerine “açık et” şeklinde ifade kullanması dikkat çekicidir. Zira vezin gereği de olsa şairin “fâş et” yerine anlatmak, söylemek vb. anlamlara gelebilecek başka bir ifade kullanması mümkünken mezkûr ifadeyi kullanması bilinçaltındaki kekemeliğin verdiği travmatik duygunun yansıması olarak değerlendirilebilir. Bu durum aynı beyitte söz konusu edilen “zebânîñ duymasın” ifadesinde daha belirgin bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Şair “dilin duymasın” anlamına gelen mezkûr kullanımda “dil”i teşhis ederek sırrı söyleyecek olan bir şahıs gibi telakki etmekte ve işlevini tam olarak yerine getiremeyen dile -dolayısıyla kekemeliğine- karşı bilinçaltındaki tavrını yansıtmaktadır.

Avnî'nin kekemeliğine dair bilinçaltının bir yansıması olarak son beyitteki ifadeler de dikkat çekicidir. Şair son beytin ilk mısraında dile ait unsurlar olan acı ve tatlıdan kendini rahat/huzurlu hissetmek istemekte ve sonrasında ikinci mısradan ise yine dile ilişkilendirilebilecek bir şekilde şarabın tadını ağzının hissetmemesini istemektedir. Söz konusu ifadelerde şairin dile ait unsurlardan kendini soyutlamak istemesi kekemeliğine dair bilinçaltı yansıması olarak değerlendirilebilir.³

3.2. Şairin Bedensel Zayıflığının Gazeldeki Yansımaları

İnsanların fiziksel özelliklerine dair sorun kabul edilebilecek durumların bireysel ve sosyal yaşamına önemli etkilerinin olduğu bilinmektedir. Kişinin vücudundaki özür, kusur veya normalin dışındaki durumlar pek çok insan için sorun teşkil edebilmekte ve hayatını derinden etkileyebilmektedir. Söz konusu etkiler belirgin komplekslere sebep olabileceği gibi

³ Yenişehirli Avnî'nin divanında şairin kekemeliğine dair bilinçaltı yansımaları barındırdığını düşündüğümüz bazı kullanımlar bulunmaktadır. Aşağıda söz konusu kullanımlardan örnek bir beyit bulunmaktadır.

Ukde-bend olmadadır rişte-i enfâsumuz

Hâlet-i nez'e getürdi bizi âh ol lüknet (XIX. yy-Yenişehirli Avnî-G.30/3; Turan, 1998, s. 699).

[Nefeslerimizin iplikleri düğüm bağlayan olmaktadır. Ah o kekemelik/pelteklik bizi can çekişme durumuna getirdi.]

bilinçaltında yer alabilmekte ve kendisi ile barışık bir insan için bile çeşitli yansımalarla ortaya çıkabilmektedir. Bu oldukça çok seçenekli, karmaşık ve kişiye göre değişen bir durumdur. Zira özür, kusur veya normalin ölçüleri bile tam olarak belirgin değildir.

Yenişehirli Avnî'nin fiziksel özellikleri hakkında elimizdeki net bir bilgi bulunmamakta, sadece, şaire dair yapılan bazı çalışmalarda⁴ şairin göğüs hizasından yukarısını gösteren bir fotoğrafı bulunmaktadır. Bu bağlamda şairin fiziksel görünüşüne dair zayıf-şişman veya uzun-kısa gibi tespit bulunmak oldukça zordur.

Avnî'nin, “duymasın” redifli gazelinin iki beytinde şairin bedensel zayıflığını söz konusu ettiği görülmektedir. Bunlardan ilki, üçüncü beytin ikinci mısrasında şairin “ölüm kılıcının darbesini güçsüz bedenine duymasın” anlamındaki ifadededir. Şair bu mısradaki bedeni “güçsüz, zayıf” olarak nitelendirmektedir. Diğerine ise dördüncü beytin ikinci mısrasındaki “güzel sevgilinin ayağını öpmenin zevkini kemiğin duymasın” anlamındaki kullanımdadır. Söz konusu ifade şair “kemik” anlamındaki “üstühân” kelimesini kullanmakta ve söz konusu kelime divan edebiyatında daha çok göğüs kafesinde bulunan kemikler olarak bilinmektedir. Bununla birlikte gerek üçüncü beytin ikinci mısrasındaki “güçsüz beden” ifadesinde gerekse dördüncü beytin ikinci mısrasındaki “kemik” kelimesindeki mecazi anlamları da göz ardı etmek mümkün değildir. Zira divan edebiyatında şairlerin şiirlerindeki temsilcileri olan âşığı zayıf, güçsüz ve bir deri bir kemik olarak tasvir ettiği de bilinmektedir. İncelediğimiz şiir vasıtasıyla şairin bedensel zayıflığından dolayı mustarip olduğuna dair kesin bir hüküm vermek mümkün olmasa da bu çalışmada yapılan diğer tespit ve değerlendirmeler ile divanda bulunan bazı beyitler göz önüne alındığında, söz konusu durumun muhtemel olduğu görülmektedir.⁵

3.3. Kendinden Kaçış/Hissizlik İsteğinin Gazeldeki Yansımaları

Birbirleriyle belirgin ilişkisi sebebiyle çalışmamız çerçevesinde bir arada değerlendirdiğimiz kendinden kaçış ve hissizlik isteği sadece edebiyatçıların değil genel olarak insanın mizacında bulunan bir unsur olarak değerlendirilebilir. İnsanın kendinden geçme isteğinin vasıtası olarak içki, uyuşturucu vb. maddeleri kullanabildiği bilinmektedir ancak çeşitli inanışlar ve ritüellerin de insan mizacında bulunan kendinden kaçış/hissizlik isteğini gerçekleştirmenin vasıtası olarak kullanıldığı bilinmektedir. Her ne vasıta ile olursa olsun kendinden kaçış/hissizlik isteği bilinçaltındaki ölüm korkusu ve dolayısıyla ölüme hazır olma içgüdüleri ile ilişkilendirilebilir. Freud bu durumu kısmen “yaşam tekniği olarak nevrotik bozukluğa kaçış olarak” (Freud, 2011a, s. 44) değerlendirmektedir.

Gazelde kendinden kaçış/hissizlik isteği daha çok “duymasın” redifi ile ilişkilendirilebilecek şekilde kendini göstermektedir.

İlk beyitte “duymak” fiili “hissetmek” anlamında düşünülürse bu beyitte kendinden kaçış/hissizlik isteği ortaya çıkmaktadır. Kendinden kaçış/hissizlik isteğine dair bilinçaltı yansıması bu beyitte iki şekilde ortaya çıkmaktadır. İlk mısradaki şairin kendi sırrını açık etmek istemesi ve bunu yine kendine ait bir unsur olan dilinin duymamasını istemesi bilinçaltındaki kendinden kaçış/hissizlik isteği duygusunun yansıması olabilir. Aynı şekilde ikinci mısradaki,

⁴ Söz konusu çalışmalar için bk. (Atalay, 2005 ve Özgül, 2015).

⁵ Yenişehirli Avnî divanında şairin bedensel zayıflığını söz konusu ettiği birçok ifade bulunmaktadır. Aşağıda söz konusu kullanımlardan örnek bir beyit bulunmaktadır.

Eger rûh-ı revânüm çıksa cism-i nâ-tüvânundan

Ümid-i kâm ile havf u recâ çıkmaz dehânundan (XIX. yy-Yenişehirli Avnî-Müs.4/3/2; Turan, 1998, s. 601).

[Eğer zayıf bedenimden akan/yürüyen ruhum çıksa arzu ümidi ile ağzımdan korku ve rica çıkmaz.]

sevgiliyle yaptığı sohbetten kendini soyutlama isteği de kendinden kaçış/hissizlik isteğinin yansıması olarak değerlendirilebilir.

İkinci beyitte şairin kavuşma anında sevgilinin kendi kucağında yattığı durumda bile canının ve bedeninin bunu hissetmemesini istemektedir. Bu durum şairin kendinden kaçış/hissizlik isteğinin yansıması şeklinde değerlendirilebilir.

Üçüncü beyitte şair son nefesini verirken bile kendinden geçmiş bir hâlde olmak istemektedir. Bu durum belirgin olarak kendinden kaçış/hissizlik isteğinin göstergesidir.

Dördüncü beyitte kullanılan ve “kemik” anlamına gelen “üstühân” kelimesi divan edebiyatında âşığın zayıflığını ifade etmek için kullanılır. Bu beyitte şair ruhunun/canının hissedeceği bir zevki bedene ait bir unsur olan kemiğinin hissetmemesini istemektedir. Bu bağlamda kendinden kaçış/hissizlik isteği de ortaya çıkmaktadır. Yenişehirli Avnî'nin eşini ve çocuğunu kaybettikten sonra devamlı içki kullandığı bilinmektedir.

Gazelin son beytinde şair renk, koku, acı ve tatlıyı hissetmemeyi arzulamakta ve bu hissizliğin sonucunda ağzının bile hissetmeyeceği şekilde bir şarap içmeyi istemektedir. Bu bağlamda kendinden kaçış/hissizlik isteği de bilinçaltı yansıması olarak ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte renk, koku, acı ve tatlı gibi hislerin sekteye uğraması veya çeşitli sorunların oluşmasını afyon, esrar vb. uyuşturucu maddelerle ilişkilendirmek de mümkündür. Kaldı ki divan şiirinde bazı şairlerin afyon, esrar vb. uyuşturucu madde kullandığı bilinmektedir. Nitekim bazı “tezkireciler şairlerin içki ve afyondan içine düşmüş oldukları bedenî rahatsızlıklar, kaybettikleri sosyal saygınlık ve iş güçlerinden kalışlarını bazen açık bir üzüntü ve esef duygusu içinde ortaya koymaktadırlar” (Erkal, 2007, s. 34-35). Elbette Avnî'nin esrar, afyon vb. uyuşturucu madde kullanıp kullanmadığını tespit etmek oldukça zordur. Ancak şairin kendinden kaçış/hissizlik isteği konusunda söz konusu maddelere başvurmuş olabileceği de ihtimal dâhilindedir.⁶

3.4. Zıtlıklar ve Çelişkilerin Gazeldeki Yansımaları

Yenişehirli Avnî'nin hayatında zıtlıklar ve çelişkilerin olduğu bilinmektedir. Bu şiirde esasen ilk dikkati çeken bilinçaltı yansıması “çelişki” olarak değerlendirilebilir. Zira gazelin bütün beyitlerinde ilk bakışta “çelişki”li kullanımlar söz konusudur. Ancak bu konuda şunu belirtmek gerekir ki şairin bu gazeldeki çelişkili kullanımlarını bilinçsizce kullanılan tutarsız ifadeler olarak değerlendirilemez. Bununla birlikte çalışma konumuz olan psikanalitik edebiyat kuramında esere edebî bir değer verme gayesi bulunmadığı için şiirdeki tutarsızlığın edebî eleştirisi yapılmayacaktır. Zaten eserdeki “çelişki”li olarak görülen kullanımların derin yahut tasavvufi anlamları düşünüldüğünde farklı noktalara ulaşıldığı görülebilir. Dolayısıyla gazelde şairin hayatına dair “çelişki”nin şiirin teşekkülüne sirayeti söz konusudur ve bu da şairin bilinçaltı yansımalarının sonucudur.

Birinci beytin ilk mısraında şair kendi benliğine seslenmekte ve sırrını açık etmesini ancak bunu dilinin bile duymamasını istemektedir. İkinci mısraında ise kavuşma sohbetini ruhunun/sevgilinin duymamasını istemektedir. Bu beyitte şaire dair dikkati çeken ilk bilinçaltı

⁶ Yenişehirli Avnî divanında şairin kendinden kaçış/hissizlik isteğini yansıttığını düşündüğümüz birçok ifade bulunmaktadır. Aşağıda söz konusu kullanımlardan örnek bir beyit bulunmaktadır.

Öyle mest it bizi ey sâki-i rûh-efzâ kim

Hüşyâr olmayalum subh-ı kıyâmetde bile (XIX. yy-Yenişehirli Avnî-Mf.131/2; Turan, 1998, s. 1027).

[Ey ruha canlılık veren saki! Bizi öyle mest et ki kıyamet sabahında bile aklı başında/ayık olmayalım.]

yansıması çelişkidir. Daha sonraki beyitlerde de karşımıza çıkan çelişki şairin hayatına dair bilinen bir durumdur. Bu beyitte “duymak” fiili gerçek anlamı olan “işitmek” olarak düşünülürse açık edilen sırrın dil tarafından duyulmaması ve kavuşma sohbetini ruhun/sevgilinin duymaması mümkün değildir. Bu bağlamda söz konusu kullanımlar çelişkiye sebep olmaktadır.

İkinci beyitte şair, kendini sevgili ile kavuşmuş olarak hayal etmekte ve söz konusu kavuşmanın verdiği sarhoşluktan dolayı o kadar çok mest olmak istemektedir ki sevgilinin kucağında yatmasının verdiği keyfi bedeninin ve canının hissetmemesi gerektiğini ifade etmektedir. Bu beyitte şaire dair bilinçaltı yansıması olarak çelişki dikkati çekmektedir. Beytin ikinci mısraında şair, sevgilinin kendi kucağında yatmasını ancak bunu bedeninin ve canının hissetmemesini istemektedir. Böyle bir durum olanaksız olduğu için çelişki söz konusudur.

Üçüncü beyitte şair, sevgilinin düşüncesi ile o kadar çok kendinden geçmek istemektedir ki son nefesini verirken bile ölümün acısını hissetmemek istemektedir. Beyitte, çelişki dikkati çeken ilk unsurdur. Şair (mecazen) kılıçla geleceğini düşündüğü ölümün acısını hissetmemek istemektedir. Elbette ki ölümün nasıl bir acı verdiğini bilmek olanaksızdır, bununla birlikte acı verici bir şey olduğu tahmin edilebilir.

Dördüncü beyitte şair, aşkın maktülü/cesedi olmayı ama ruhsuz olmamak gerektiğini ifade etmektedir ve bu çerçevede sevgilinin ayağından alınan busenin zevkini kemiğinin hissetmemesi gerektiğini belirtmektedir. Bu beyitte de çelişki ilk dikkati çeken unsurdur. Zira sevgilinin ayağını öpmekten alınan zevki kemiğin⁷ hissetmemesi mümkün değildir.

Beşinci beyitte şair renk, koku, acı ve tatlı gibi hislerden rahat/âzâde olmak gerektiğini ifade etmekte ve kendisine bir kadeh şarap içmesini ama içeceği şarabı ağzının hissetmemesi gerektiğini belirtmektedir. Şarabın içilmesi ve bunu ağzın hissetmemesi mümkün değildir, dolayısıyla söz konusu kullanımda da çelişki söz konusudur.

Çalışma konumuz olan gazelde doğrudan “tezat” sanatının anlam çerçevesine dâhil edilebilecek bir kullanım bulunmamakla birlikte şairin hayatına dair bilgilerimiz ve divanında bulunan pek çok şiir ışığında şairin zıtlıklar ve çelişkilerle dolu hayatının yansımalarını görmek mümkündür.⁸

⁷ “Sevgilinin ayağını öpmekten alınan zevki kemiğin hissetmemesi” anlamındaki ifadenin farklı şekillerde yorumlanması mümkündür. Bunlardan biri “bir şeyi iliklerine kadar hissetmek” anlamındaki kullanımla ilişkilendirilebilecek anlamdır. Bu anlamda kemik-ilik ilişkisi bağlamında değerlendirme yapılabilir. Bir diğer ilişkilendirme ise cinsellikle ilişkilendirilen, ayak fetişizmi de denilen ve ayaklardan cinsel yönden zevk alma şeklindedir. “Sevgilinin ayağını öpmekten zevk alma”nın kültürel anlamda “saygı” anlamında yorumlamak da mümkündür. Dolayısıyla söz konusu ifadenin anlam çerçevesi oldukça geniş görünmektedir. Bunun birlikte -sadece bir ifade ile- şairi “ayak fetişizmi” ile ilişkilendirmenin psikanalitik kuram çerçevesinde bir değerlendirme için bile yetersiz ve geçersiz olacağını düşünmekteyiz. Kaldı ki söz konusu ifadeye benzer kullanımların divan edebiyatında başka şairler tarafından kullanıldığı da bilinmektedir.

⁸ Yenişehirli Avnî divanında zıtlıklar ve çelişkilerin yansımalarını barındırdığını düşündüğümüz birçok ifade bulunmaktadır. Aşağıda şairin divanından bulunan şiirlerden zıtlık ve çelişki ihtiva eden örnek bir beyit bulunmaktadır.

Mecnûn gibi yâ ‘âkil-i ferzâne-mizâc ol

Yâ zât-ı Felâtûn gibi dîvâne-mizâc ol (XIX. yy-Yenişehirli Avnî-G.261/1; Turan, 1998, s. 846).

[Ya Mecnun gibi akıllı mizaca sahip ol ya da Eflatun gibi deli mizaca sahip ol.]

3.5. Ölüm Korkusunun Gazeldeki Yansımaları

Freud, insanların yapıcı ve yıkıcı yönlerinin iki temel dürtü ile şekillendiğini ifade etmektedir. Bu iki temel dürtü yaşam ve ölüm içgüdüleridir. Freud bu iki dürtünün sürekli çatışma hâlinde olduğunu belirtmekte ve ölümü “Thanatos” yaşamı ise “Eros”⁹ adıyla ifade etmektedir (Karabulut, 2013, s. 256). Yine Freud, ölüm korkusu ile ilgili olarak “Ölüm korkusunun mekanizması ancak, benin narsistik libido yatırımını büyük ölçüde bırakması, yani kaygı duyduğu başka durumlarda bir dış nesneyi terk ettiği gibi kendisini terk etmesi olarak görülebilir. Bence ölüm korkusu, ben ile üst ben arasında ortaya çıkan bir şeydir” (Freud, 2011b, s. 115) şeklinde bir değerlendirmede bulunmaktadır.

İnsanın yaşama içgüdüüne sahip olduğu ve ölüm muammasına karşı ise korku beslediği bilinmektedir. İnsandaki ölüm korkusu daha çok ölüm anı ve ölümden sonrasının bilinmezliğine dayanmaktadır. Özellikle, ölüm sonrası cezalandırılma düşüncesi insanı bu bilinmezlik içinde çeşitli duygulara sürükleyebilmektedir.

Yenişehirli Avnî’deki ölüm korkusunu doğrudan ölümden sonrasının muammasından ziyade ölüm anı ile ilişkilendirmek mümkündür. Zira daha önceki bölümlerde üzerinde durduğumuz kendinden kaçış/hissizlik isteğinin gazeldeki yansımalarını ölüm korkusunun sonucu ile açıklayabiliriz. Şair ölüm anının acı vereceğini düşünmekte ve korkmakta, dolayısıyla da ölüm anını hissetmek istememektedir.

Avnî’nin eşini ve oğlunu kısa zaman aralığında kaybettiği bilinmektedir. Üçüncü beyitte şairin son nefesini verirken bile hatırlayarak kendinden geçmek istediği kişinin kaybettiği eşi olduğu değerlendirilmektedir. Beyitte ölümü korkusunu da düşündüren ikinci mısra şairin eşinin ölümü ve şairin ölüm acısını hissetmek istememesi ile ilişkilendirilebilir.

Dördüncü beytin ilk mısramında da ölüm korkusunun yansıması olarak düşünebileceğimiz ifadeler bulunmaktadır. Zira şair söz konusu mısra da kendisine aşkın maktulü/cesedi olmayı ama ruhsuz olmaması gerektiğini ifade etmiştir. Bu kullanımda şairin ölümün “hiç”liğinden ve “yokluk”undan¹⁰ korkusu ortaya çıkmaktadır.

Ölüme karşı hissizlik isteğini ve dolayısıyla ölüm korkusunu son beyitte de görmek mümkündür. Nitekim şair son beyitte görmek, koklamak, tatmak gibi temel duyuları hissetmek istememektedir. Bu durumu da şairin bilinçaltında yatan ölüm anının vereceği duygulardan uzaklaşma isteğiyle ilişkilendirmek mümkündür.¹¹

⁹ Eros, Yunan mitolojisinde aşk tanrısına, Thanatos da ölüm tanrısına verilen isimdir. Eros’un amacı, yaşamı devam ettirmek için, yeni bağlantılar kurarak bütünler oluşturup, bu bütünlüklerin bozulmadan devamlılığını sağlamakken, Thanatos Eros’un kurduğu bağlantıları ortadan kaldırıp nesneyi yok etmeyi amaçlamaktadır (Güner, Demir vd., 2018, s. 638).

¹⁰ Ölüm için “hiçlik” ve “yokluk” kavramlarını “var olmama durumu” veya “mevcutken yok olma” bağlamında değerlendirdiğimizde şairin ölüm korkusu belirginleşmektedir.

¹¹ Yenişehirli Avnî divanında ölüm korkusunun yansımalarını barındırdığını düşündüğümüz birçok ifade bulunmaktadır. Aşağıda söz konusu kullanımlardan örnek bir beyit bulunmaktadır.

Olmazsa bir neticesi ömr-i bekâ gibi

Avnî vücûd-ı nev’-i beşerden çi fâ’ide (XIX. yy-Yenişehirli Avnî-G.369/5; Turan, 1998, s. 914).

[Avnî, ölümsüzlük/bâkîlik gibi bir neticesi olmayacaksa insan türünün varlığının ne faydası var.]

4. Genel Değerlendirme ve Sonuç

Bu çalışmada, klasik Türk edebiyatında XIX. yüzyılın önemli şairlerinden biri olan Yenişehirli Avnî'nin "duymasın" redifli gazeli psikanalitik edebiyat kuramı çerçevesinde değerlendirilmiştir. Bu bağlamda Yenişehirli Avnî'nin hayatına dair bildiğimiz durumlar olan "zıtlık ve çelişki", "kekemelik", "sıkıntı ve üzüntü", "eşini ve oğlunu kaybetmenin acısı" ve "kendini içki ile avutma" ışığında söz konusu şiir incelenmiştir. Çalışmada Avnî'nin hayatına dair olan ve gazelinde izleri görülen söz konusu unsurlar psikanalitik edebiyat kuramı bağlamında incelenerek şiirde şairin bilinçaltının yansımaları ortaya konulmuştur. Bu bağlamda Avnî'nin gazelinde tespit ettiğimiz bilinçaltı yansımaları olan ve birbirleriyle sebep-sonuç ilişkisi içerisindeki "şairin kekemeliğin gazeldeki yansımaları", "şairin bedensel zayıflığının gazeldeki yansımaları", "kendinden kaçış/hissizlik isteğinin gazeldeki yansımaları", "zıtlıklar ve çelişkilerin gazeldeki yansımaları" ve "ölüm korkusunun gazeldeki yansımaları" tespit edilmiş ve yorumlanmıştır.

Avnî'nin gazelini psikanalitik edebiyat kuramı bağlamında bir bütün olarak değerlendirdiğimizde bilinçaltından şiire yansıyan temel unsurun ölüm korkusu olduğunu ve ölüm korkusuna giden yolda kekemelik, bedensel zayıflık, kendinden kaçış/hissizlik isteği ve zıtlıklar ve çelişkinin birer alt unsur olduğunu değerlendirebiliriz. Ancak söz konusu unsurların da birbirlerinden bağımsız olmadığını, hatta aksine birbirleriyle derin ilişki içerisinde olduğunu ifade etmek gerekir. Nitekim söz konusu unsurlar sebep-sonuç ilişkisi içerisinde girift bir yapıya sahiptirler.

Şairin kekemeliğinin ve şairin bedensel zayıflığının gazeldeki yansımalarını ilk aşamada kendinden kaçış/hissizlik isteği ile ilişkilendirmek gerekir. Ancak bu ilişkilendirme nihai bir "sebep" olarak değil daha çok bir aşama niteliğindedir. Zira şairin kendinden kaçış/hissizlik isteği daha çok doğrudan sıkıntılı ve üzüntülü hayatıyla ilişkilidir. Bu da eşinin ve oğlunun ölümüne ve sonrasında kendini içkiyle avutmaya çalışmasıyla ilgilidir. Dolayısıyla kendinden kaçış/hissizlik isteği bu aşamada "sonuç" niteliğindedir. Yukarıdaki unsurlardan beslenen nihai "sebep" olan "ölüm korkusu" ile ilişkili bir diğer unsur/sonuç ise "çelişki"dir. Şairin kekemeliğini, bedensel zayıflığını ve kendinden kaçış/hissizlik isteğini "çelişki"nin sebepleri olarak değerlendirebiliriz. Bütün bunlar bir arada düşünüldüğü zaman, Avnî'nin "duymasın" redifli gazeline psikanalitik edebiyat kuramı çerçevesinde bakıldığında bilinçaltında yatan "ölüm korkusu" ortaya çıkmaktadır. Söz konusu şiirde ölüm korkusu nihai bir "sebep"tir.

Sonuç olarak Yenişehirli Avnî'nin "duymasın" redifli gazelinde şairin hayatına dair bazı unsurların doğrudan veya dolaylı yansımaları tespit edilmiş ve bu yansımaların gazelin bir veya birkaç beytinde olabildiği gibi gazelin bütün beyitlerinde de görülebildiği anlaşılmıştır. Bu çalışma divan edebiyatı metinlerinin incelenmesinde pek tercih edilmeyen bir yöntem olarak psikanalitik edebiyat kuramının bir gazelin incelenmesinde kullanılması açısından önem arz etmekte ve ayrıca ilgili kuram çerçevesinde divan edebiyatında gazel, kaside, mesnevi vd. nazım şekillerine ait şiirlerin incelenmesi bağlamında klasik Türk edebiyatı alanına katkı sağlayacağı değerlendirilmektedir.

Kaynaklar

- Atalay, M. (2005). *Yenişehirli Avnî, Farsça divan*. Erzurum: Aktif Yayınları.
- Bozpinar, Ç. (2021). Gülten Akın'ın şiirlerinin psikanalitik kuram açısından incelenmesi. *International Journal of Turkish Academic Studies*, 2(2), s. 70-87.
- Cenkseven, F. (2000). Kekemelik üzerine. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(6), s. 37-48.
- Çavuşoğlu, M. (1991). Avni Bey, Yenişehirli. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. C.4, s. 123-124. <https://islamansiklopedisi.org.tr/avni-bey-yenisehirli>
- Çelikkan, Ş. (2017). Sigmund Freud'da yaratmanın psikolojisi: Psikanalitik sanat. *Sobider*, 4(11), s. 220-227.
- Dikmen, Ö. ve Akın, H. (2019). Cahit Sıtkı Tarancı'nın değirmen şiirini psikanalitik edebiyat kuramı açısından okuma denemesi. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(2), s. 211-222.
- Erkal, A. (2007). Divan şiirinde afyon ve esrar. *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 33, s. 25-60.
- Freud, S. (1996). *Günlük yaşamın psikopatolojisi*. Çev. Şemsa Yeğin. İstanbul: Payel Yayınları. (Eserin Özgün Adı: Zur Psychopathologie des Alltagslebens, 1901)
- Freud, S. (2011a). *Uygurluğun huzursuzluğu*. İstanbul: Metis Yayınları. (Eserin Özgün Adı: Das Unbehagen in der Kultur, 1930)
- Freud, S. (2011b). *Haz ilkesinin ötesinde ben ve id*. Çev. Ali Babaoğlu. İstanbul: Metis Yayınları. (Eserin Özgün Adı: Jenseits des Lustprinzips Das Ich und das Es, 1920)
- Güner, E., Demir B. vd. (2018). Yaşam (Eros) ve ölüm dürtüsü (Thanatos): Antik Roma neşeli iskelet mozaïği. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(60), s. 637-640.
- Karabulut, M. (2013). *Edip Cansever'in şiiri: Psikanalitik bir inceleme*. Ankara: Öncü Kitap.
- Kolcu, A. İ. (2015). *Edebiyat kuramları*. (4. Baskı). Erzurum: Salkımsöğüt Yayınevi.
- Moran, B. (2008). *Edebiyat kuramları ve eleştiri*. (18. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Merhûm Avnî Beg Dîvânı (1306), Dersâdet, Mahmûd Beg Matbaası (*University of Toronto Library*'den pdf olarak indilmiştir.)
- Özgül, M. K. (2015). *Yenişehirli Avni Bey*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Şeker, E. (2017). Aşk ve ideoloji bağlamında psikanalitik söylem çözümlemesi. *EÜ SBE Dergisi*, 6(2), s. 194-222.
- Turan, L. (1998). *Yenişehirli Avnî Bey divanının tahlili (tenkitli metin)-Encümen-i Şu'arâ ve Batı tesirinde gelişen Türk edebiyatına geçiş*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Turan, L. (2013). Avnî, Yenişehirli. *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/avni-yenisehirli>
- Türk Dil Kurumu (2011). Psikanaliz, *Türkçe Sözlük* (11. Baskı, s. 1949).
- Uslu, A. (2020). Zindandan Mehmet'e mektup şiirinin psikanalitik çözümleme denemesi, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 13(71), s. 135-146.

Extended Abstract

Literature, which is the art of expressing feelings, thoughts, events and dreams aesthetically; It contains human-related elements directly or limitedly created by human beings and their characteristics. Therefore, man, who is the creator of literary works, adds elements of his own life to the work he creates. These elements also include the life, temperament, psychology etc. of the creator of the work.

The emergence of literary psychology as a branch of science and the determination of the psychological elements in the literary work begin with Sigmund Freud. Psychoanalytic literary theory is a theory that aims to reveal the psychological state of the creator of the work by revealing the subconscious of the person who created the work. Through the qualified application of this theory, the work is explained and the psychological state of the creator is tried to be revealed.

Yenişehirli Avnî is a poet who lived in the XIX. century in Classical Turkish Literature and is accepted as one of the last great representatives of this literature. He was born, presumably, in 1826-1827, in Yenişehir (Larisse), which is now within the borders of Greece, and died in Istanbul in 1883.

The ghazal of Yenişehirli Avnî, which is the subject of our study, with the redif “duymasın” is a poem consisting of five couplets in the poet's divan. While evaluating the ghazal in question within the framework of psychoanalytic literary theory, five titles were determined based on the subconscious reflections determined by us in the context of the content of the ghazal, especially the elements we know about the life of the poet. These are “reflections of the poet's stuttering in the ghazal”, “reflections of the poet's bodily weakness in the ghazal”, “reflections of the desire to escape/numbness in the ghazal”, “reflections of the contradictions and paradoxes in the ghazal” and “reflections of the fear of death in the ghazal.”

When we evaluate Avnî's ghazal as a whole in the context of psychoanalytic literary theory, we can evaluate that the basic element reflected in the poem from the subconscious is the fear of death, and that stuttering, bodily weakness, desire to escape from oneself/numbness and contradictions and paradoxes are sub-elements on the way to the fear of death. However, it should be stated that the said elements are not independent of each other, on the contrary, they are in a deep relationship with each other. As a matter of fact, the factors in question have an intricate structure within the cause-effect relationship. It is necessary to associate the reflections of the poet's stuttering and the poet's bodily weakness in the ghazal with the desire to escape from oneself/numbness at the first stage. However, this association is more of a phase rather than a final cause. Because the poet's desire to escape from himself/herself is mostly directly related to his troubled and sad life. This is about the death of his wife and son and then trying to console himself with alcohol. Therefore, the desire to escape from oneself/numbness is a “result” at this stage. Another factor/result related to the “fear of death”, which is the ultimate “cause” fed from the above elements, are “contradictions and paradoxes.” We can consider the poet's stuttering, bodily weakness, and his desire to escape/numbness as the causes of “contradictions and paradoxes.” When all of these are considered together, when we look at Avnî's ghazal of “duymasın” repeated voice within the framework of psychoanalytic literary theory, the “fear of death” that lies in the subconscious comes out. Fear of death is the ultimate “cause” in the poem in question.

As a result, direct or indirect reflections of some elements of the poet's life in Yenişehirli Avnî's ghazal of “duymasın” repeated voice have been determined and it has been understood that these reflections can be seen in one or several couplets of the ghazal, as well as in all the couplets of the ghazal. This study is important in terms of the use of psychoanalytic literary theory in the analysis of a ghazal, as a method that is not preferred in the examination of divan literature texts and also within the framework of the relevant theory, it is considered that it will contribute to the field of Old Turkish Literature in the context of examining the poems belonging to ghazal, ode, masnavi and other verse forms in divan literature.